

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 440

Rachunkowość a controlling

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Dorota Pitulec
Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz
Korekta: Barbara Cibis
Łamanie: Adam Dębski
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronach internetowych Wydawnictwa
www.pracenaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-595-7

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
Krzysztof Adamowicz, Piotr Szczypa: Wycena drzew na terenie przedsiębiorstwa w rachunkowości zarządczej / Valuation of trees in the area of a company in management accounting	13
Anna Balicka: Analiza kosztów usług serwisowych świadczonych przez przedsiębiorstwo branży budowlanej / Service costs analysis provided by the company in construction industry	23
Paulina Belch: Mierniki w controllingu logistyki przedsiębiorstwa z sektora paliwowego / Meters in the controlling of logistics in the company from fuel sector	32
Małgorzata Białas: Wartość firmy w sprawozdaniach finansowych banków / Goodwill in the financial statements of banks	42
Adam Bujak: Formy organizacji systemu informacyjnego rachunkowości jako determinanty efektywności jego funkcjonowania / The organization forms of the accounting information system as the determinants of its functioning efficiency.....	52
Halina Buk: Weryfikacja oceny sytuacji finansowej przedsiębiorstwa po zmianie polityki rachunkowości / Verification of the company financial position after the changes in accounting policies	61
Andrzej Bytniewski: Podsystem controllingu w ramach zintegrowanego systemu zarządzania jako źródło informacji na potrzeby rachunkowości zarządczej i controllingu / Controlling subsystem within the integrated management system as a source of information for management accounting and controlling.....	72
Andrzej Bytniewski, Marcin Hernes: Semantyczna metoda reprezentacji zdarzeń gospodarczych w systemie rachunkowości / Semantic method for the economic events representation in accounting system.....	83
Halina Chłodnicka: Polityka klastrowa a kapitał ludzki / Cluster policy vs. human capital.....	95
Magdalena Chmielowiec-Lewczuk: Controlling, audyt i nadzór finansowy w zakładzie ubezpieczeń – wzajemne relacje, podobieństwa i różnice / Controlling, audit and financial supervision in insurance company – mutual relations, similarities and differences	109
Anna Chojnacka-Komorowska: Interaktywne przetwarzanie analityczne (OLAP) w controllingu finansowym / OnLine Analytical Processing (OLAP) in management accounting	119

Marlena Ciechan-Kujawa, Katarzyna Goldmann: Istotność pro- i retrospektywnych celów współczesnej analizy finansowej w świetle wyników badań / Significance of the pro and retrospective objectives of the contemporary financial analysis in the light of research results	128
Michał Comporek: Propozycja metodologiczna oceny urealnionych korzyści finansowych przedsiębiorstwa w analizie memoriałowych korekt zysku netto / Methodological proposal of evaluation of company's financial benefits realignment in total accruals analysis	139
Beata Dratwińska-Kania: Kontrola wewnętrzna i jej dokumentacja jako element koncepcji odpowiedzialności i rozliczalności / Internal control and its documentation as part of the responsibility and accountability concept.....	150
Joanna Dynowska: Wykorzystanie controllingu w gminach w świetle badań ankietowych / The use of controlling in municipalities as revealed by questionnaire research	159
Joanna Dynowska, Zdzisław Kes: Oczekiwane bariery, przesłanki i efekty wdrożenia controllingu w gminach w świetle badań ankietowych / Expected barriers, incentives and effects of controlling implementation in municipalities as revealed by questionnaire research.....	170
Wojciech Fliegner: Usprawnianie procesów rachunkowości w urzędach administracji samorządowej / Improving accounting processes in local government offices	180
Stanisław Gędek: Krótkookresowe decyzje produkcyjne. Analiza porównawcza dla przedsiębiorstw wieloasortymentowych / Short-term production decisions. Comparative analysis for multi-product firms	192
Renata Gmińska: Psychologiczne aspekty podejmowania decyzji a rachunkowość zarządcza / Psychological aspects of decision-making vs. management accounting.....	205
Arkadiusz Januszewski: Diagnoza potrzeb informacyjnych w zakresie controllingu operacyjnego w firmie doradczo-szkoleniowej / Diagnosis of operational controlling information needs in a consulting and training services enterprise	215
Marcin Jędrzejczyk, Marek Mikosza: Marka kreatorem kapitału intelektualnego organizacji / Brand as the creator of intellectual capital in the organization	225
Anna Kasperowicz: Prawo posiadania w kontekście kwalifikowania aktywów / Right of ownership in the context of qualification of assets	235
Ilona Kędzierska-Bujak: Perspektywy rozwoju, procesów wewnętrznych oraz finansowa a strategia Uniwersytetu Szczecińskiego – wybrane zagadnienia / Development, internal process and financial perspectives vs. the strategy of the University of Szczecin – selected issues.....	245

Agnieszka Kister: Wybrane aspekty gospodarki finansowej szpitali / Selected problems of the financial economy of hospitals	256
Jerzy Kitowski: Rola kryterium płynności finansowej w dyskryminacyjnych metodach oceny zagrożenia upadłością przedsiębiorstwa / The role of the liquidity criterion in discriminatory methods for assessing the bankruptcy risk for a company.....	268
Marcin Klinowski: Definiowanie wymagań projektu w procesie planowania / Defining project requirements in project planning	278
Konrad Kochański: Zjawiska dysfunkcyjne w budżetowaniu projektów / Dysfunctional phenomena in project budgeting.....	287
Tomasz Kondraszuk: Gospodarstwo wiejskie jako podstawa budowy modeli wspomagających podejmowanie decyzji w warunkach dążenia do zrównoważonego rozwoju/ Farm as the basis for the construction of models for decision support under conditions of the quest for sustainable development.....	296
Krzysztof Konstantyn: Koncepcja wdrożenia budżetu kapitałowego w rachunku odpowiedzialności w ośrodkach odpowiedzialności za inwestycje w przedsiębiorstwach produkujących konstrukcje budowlane / The conception of introduction of capital budget in responsibility accounting in the centers of responsibility for investment in building construction enterprises	305
Mariola Kotłowska: Obszary ryzyka prowadzenia działalności przedsiębiorstw ciepłowniczych / Areas of risk in heating companies	317
Michał J. Kowalski: Zastosowanie controllingu podatkowego w polskich przedsiębiorstwach – wnioski z badań empirycznych / Usage of tax controlling in Polish companies – conclusions from empirical research	327
Mieczysław Kowerski: Zależność między rentownością a płynnością finansową ma kształt odwróconego U / The relationship between profitability and financial liquidity has the shape of an inverted U.....	338
Jarosław Kujawski: Dualna cena transferowa i jej sprawozdawcze konsekwencje/ Dual transfer price and its reporting consequences.....	349
Agnieszka Lew: Ryzyko istotnego zniekształcenia jako element badania przychodów i kosztów przez biegłego rewidenta / Risk of essential distortion as an element of income and expenses research by an auditor	363
Wojciech Lichota: Wykorzystanie modeli logitowych do oceny sytuacji finansowej przedsiębiorstw funkcjonujących w specjalnych strefach ekonomicznych w Polsce / The use of logit models to the assessment of the financial standing of enterprises operating in the Special Economic Zones in Poland	372
Tomasz Lis: Aspekty behawioralne w rachunkowości przy podejmowaniu decyzji inwestycyjnych / Behavioral aspects in accounting when making investment decisions	382

Monika Łada: Automatyzacja procesów rachunkowości zarządczej / Automation of management accounting processes	392
Małgorzata Macuda: Obszary badań naukowych w rachunkowości jednostek sektora opieki zdrowotnej / Areas of scientific research in accounting in healthcare sector entities	401
Paweł Malinowski, Tomasz Ćwieląg, Piotr Słomianny: Systemy typu <i>Data Discovery</i> w praktyce funkcjonowania przedsiębiorstwa komunalnego / Data discovery systems in practice of functioning of municipal enterprise	411
Elżbieta Marcinkowska: Sytuacja finansowa szpitali w kontekście procesu komercjalizacji/ Financial situation of hospitals in the context of commercialization process.....	420
Monika Martynkiewicz-Frank: Outsourcing IT w sektorze MŚP / Outsourcing of IT in the SME sector	433
Ewa Wanda Maruszewska, Sabina Kołodziej: Znaczenie podejścia etycznego dla organizacji i funkcjonowania systemu rachunkowości zarządczej / Significance of ethical approach to the organization and functioning of management accounting system.....	442
Teresa Maszczak: Sprawozdanie finansowe jednostki mikro a potrzeby informacyjne użytkowników / Financial statement of a micro-undertaking and information needs of its users	451
Marta Nowak: Konflikt etyczny w pracy księgowego i biegłego rewidenta. Pomędzy moralnością ogólną, moralnością roli a interesem własnym/ Ethical conflict in auditor's and accountant's work. Between common-sense morality, role morality and self-interest	461
Marek Ossowski, Beata Zackiewicz-Brunke: Odpowiedzialność społeczna przedsiębiorstw a klasyfikacja korzyści interesariuszy wynikających z działalności targowej / Corporate social responsibility vs. the classification of the advantages of stakeholders from business activities involving the organization of fairs and exhibitions	471
Michał Poszwa: Koszty a polityka wykazywania dochodów / Costs vs. policy of income disclosure	482
Anna Stronczek: Informatyczne wsparcie rachunkowości zarządczej na przykładzie wdrożenia w agencji wykonawczej WAM / Computer support of accounting management – a case of implementation in executive agency WAM	491
Magdalena Szydelko, Bartosz Kołodziejczuk: Benchmarking jako fakultatywny instrument doskonalenia znormalizowanych systemów zarządzania jakością / Benchmarking as a facultative instrument for improvement of the standardized quality management systems	501
Agnieszka Tubis: Zintegrowana baza danych dla procesu obsługi pojazdów / Integrated database for the maintenance process of vehicles.....	513

Wiesław Wasilewski: Specyfika planowania i analizy sprawozdania finansowego w instytucjach artystycznych / Characteristics of planning and analysis of financial report in artistic institutions.....	523
Aleksandra Wiercińska: Luki w metodyce benchmarkingu szpitali na przykładzie województwa pomorskiego / Gaps in the benchmarking methodology of hospitals on the example of the Pomeranian Voivodeship.....	534
Malwina Wołak: Zastosowanie analiz ABC i XYZ w controllingu sprzedaży / An application of ABC and XYZ analyses in sales controlling.....	545

Wstęp

Rachunkowość jednostek gospodarczych i instytucji jest zorientowana na dostarczanie informacji zarówno wewnętrznym, jak i zewnętrznym użytkownikom. Informacje te dotyczą procesów gospodarczych i rezultatów działalności wykorzystywanych w dokonywaniu ocen i podejmowaniu decyzji. To czyni rachunkowość najważniejszym elementem systemu informacyjnego jednostek gospodarczych i instytucji.

Rachunkowość stanowi również podstawową bazę informacyjną dla controllingu. Rachunkowość ukierunkowana na controlling ma za zadanie informacyjne wspomaganie procesu podejmowania decyzji i oceny działalności poszczególnych jednostek organizacyjnych na poziomie całego przedsiębiorstwa czy instytucji. Rachunkowość ukierunkowana na controlling zapewnia obsługę informacyjną wszystkich funkcji zarządzania: planowania, organizowania, motywowania i kontrolowania.

Miejsce rachunkowości w systemie informacyjnym controllingu wynika z jej zadania, którym jest pomiar rezultatów działalności organizacji oraz jej ośrodków odpowiedzialności. Rezultaty tego pomiaru są prezentowane nie tylko w sprawozdaniach finansowych, ale także w wewnętrznych raportach sporządzanych okresowo oraz na bieżąco według potrzeb. Jakość informacji dostarczanych przez rachunkowość w dużym stopniu przesądza o skuteczności działań podejmowanych w ramach controllingu.

Problemom rachunkowości traktowanej jako system informacyjny controllingu jest poświęcony niniejszy zeszyt Prac Naukowych Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Zawiera on artykuły naukowe dotyczące różnych etapów procesu informacyjnego rachunkowości. W części artykułów poruszono zagadnienia teoretyczne dotyczące koncepcji, zasad i procedur przetwarzania informacji w systemie rachunkowości, w części zaś zaprezentowano problemy i przykłady praktycznego prowadzenia rachunkowości ukierunkowanej na controlling w określonych jednostkach gospodarczych oraz instytucjach.

Pragniemy wyrazić nadzieję, że niniejszy tom będzie stanowić pewien przyczynek do doskonalenia sposobu przetwarzania informacji w systemie rachunkowości, która jest podstawową bazą informacyjną dla controllingu w różnych organizacjach.

Edward Nowak, Marcin Kowalewski, Maria Nieplowicz

Agnieszka Lew

Politechnika Rzeszowska

e-mail: a-lew@prz.edu.pl

RYZIKO ISTOTNEGO ZNIEKSZTAŁCENIA JAKO ELEMENT BADANIA PRZYCHODÓW I KOSZTÓW PRZEZ BIEGŁEGO REWIDENTA

RISK OF ESSENTIAL DISTORTION AS AN ELEMENT OF INCOME AND EXPENSES RESEARCH BY AN AUDITOR

DOI: 10.15611/pn.2016.440.34

Streszczenie: W artykule poruszono problematykę związaną z identyfikacją i procedurami oszacowania ryzyka istotnego zniekształcenia występującego przy badaniu przez biegłego rewidenta obszarów sprawozdania finansowego szczególnie wrażliwych na oszustwa i manipulacje, tj. przychodów i kosztów. Wskazano rodzaje i źródła ryzyk wpływających na badane elementy, a także na próbę manipulacji lub oszustwa księgowego wpływającego na wynik finansowy. Omówiono również zagadnienia związane z ryzykiem oszustw i ich cechami charakterystycznymi, które mogą wystąpić w przypadku sprzyjających okoliczności występujących w jednostce gospodarczej. Zaprezentowano także możliwości biegłego rewidenta reakcji na takie ryzyko w oparciu o zawodowy sceptycyzm i osąd.

Słowa kluczowe: rewizja finansowa, przychody i koszty, ryzyko istotnego zniekształcenia, ryzyko badania sprawozdań finansowych.

Summary: The article raises issues related to the identification and procedures of assessing the risk of material misstatement occurring in the examination by the auditor of the financial statements the areas particularly vulnerable to fraud and manipulation, ie. income and expenses. The article indicates the type and source of risks affecting the test pieces, as well as an attempt to manipulate or accounting fraud affecting the financial result. It also discusses issues related to the risk of fraud and its characteristics, which can occur in case of favorable circumstances in the enterprise. It also presents opportunities of auditor's response to such a risk on the basis of professional skepticism and judgment.

Keywords: financial revision, income and expenses, risk of material misstatement, risk of audit of financial statements.

1. Wstęp

Zmiany wprowadzone na gruncie prawa polskiego, związane z badaniem sprawozdań finansowych zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Rewizji Finansowej zaakceptowanymi i wprowadzonymi na grunt polski jako Krajowe Standardy Rewizji Finansowej, spowodowały większe zainteresowanie i nacisk na biegłych rewidentów na weryfikację i identyfikację ryzyk związanych z poszczególnymi obszarami badania sprawozdań finansowych, a szczególnie wrażliwych obszarów tego sprawozdania, jakimi są przychody i koszty. Od zarania dziejów w praktyce obrotu gospodarczego, gdzie ludzie stykają się z pieniędzmi, istnieje pokusa nielegalnego przysporzenia majątku lub innych korzyści ekonomicznych [Serbiński 2015]. Dlatego też celem biegłego rewidenta jest rozpoznanie i ocena ryzyka istotnego zniekształcenia, niezależnie do tego, w jaki sposób ono powstało – czy na skutek oszustwa, czy też jako błąd na poziomie poszczególnych obszarów sprawozdania finansowego, co stanowi podstawę do zaprojektowania i wdrożenia reakcji na ocenione ryzyko istotnego zniekształcenia [Krajowy Standard Rewizji Finansowej nr 315, 2015]. Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie ryzyka nieodłącznego jako elementu pojawiającego się w przypadku przeprowadzanych czynności rewizji finansowej¹ przy badaniu przychodów i kosztów, a także praktycznych aspektów oceny i reakcji na zidentyfikowane ryzyko pojawienia się możliwego oszustwa, defraudacji lub nadużycia w procesie badania obszarów sprawozdania finansowego mających wpływ na wynik finansowy. Podstawową metodą badawczą wykorzystaną w artykule jest krytyczny przegląd literatury oraz norm prawnych.

2. Rodzaje ryzyka istotnego zniekształcenia, procedury ich oszacowania oraz ich źródła

Identyfikacja ryzyka istotnego zniekształcenia stanowi podstawę rozpatrywania poszczególnych obszarów sprawozdania finansowego, w tym sprawdzenia przychodów i kosztów. Opiera się na poznaniu jednostki i dokonuje się w ramach planowania badania [Kutera, Surdykowska (red.) 2009]. Bez dogłębnego poznania jednostki biegły rewident może nie zauważyć pewnych czynników tego ryzyka. Dlatego też tak ważne staje się określenie źródeł tego ryzyka, które może mieć wpływ na istotne zniekształcenia przychodów i kosztów w sprawozdaniu finansowym. Istnieją dwie najważniejsze klasyfikacje ryzyka istotnego zniekształcenia: ryzyko działalności gospodarczej i ryzyko oszustw². Pierwsze z nich wynika z istotnych uwarunkowań, okoliczności lub zaniechania działania, które mogą negatywnie wpływać na działanie jednostki gospodarczej w osiągnięciu jej celów. Natomiast ryzyko oszustw

¹ Rewizja finansowa w tym artykule, w ślad za większością literatury przedmiotu, występuje zamiennie z badaniem sprawozdań finansowych.

² Ze względu na ograniczone rozmiary artykułu autorka skupia się na ryzyku oszustw.

odnosi się do zdarzeń lub warunków wskazujących na istnienie usprawiedliwień, nacisków lub możliwości popełnienia oszustwa [*Przewodnik stosowania...*, t. 2 – *Wskazówki praktyczne* 2015]. Na podstawie uzyskanych danych o jednostce gospodarczej biegły rewident może opracować procedury oszacowania ryzyka istotnego zniekształcenia, które pozwolą mu na obniżenie poziomu tego ryzyka do akceptowalnego i pozwalającego na wyrażenie swojej opinii o badanym obszarze sprawozdania finansowego. Analizą taką obejmuje zarówno szczegółowe cechy każdej grupy transakcji z zakresu przychodów i kosztów, jak i to, czy dokonując szacunku ryzyka, uwzględnił kontrolę jednostki. Do procedur oszacowania ryzyka istotnego zniekształcenia zgodnie z KSRF 315 należą: zapytania kierowane do kierownictwa i innych osób, procedury analityczne i obserwacje wraz z inspekcją. Każdą z tych procedur biegły rewident powinien wykorzystać do przeprowadzanego badania przychodów i kosztów, choć niekoniecznie dla każdego obszaru. Mogą wystąpić w tym zakresie takie sytuacje, że przeprowadzenie jednej procedury wymaga wykonania kolejnej, aby doprecyzować informacje zdobyte wcześniej. Przykładem takiego zachowania może być zapytanie do kierownika sprzedaży o niestandardową, ale znaczną sprzedaż pod koniec roku obrotowego. Kolejną procedurą może być inspekcja danej umowy i sprawdzenie jej wpływu na przychody ze sprzedaży. W wyniku przeprowadzonych procedur analitycznych odnośnie do wstępnych wyników na działalności może się pojawić konieczność zadania pytań kierownictwu jednostki, a dzięki otrzymanym odpowiedziom może się pojawić przymus sprawdzenia pewnych dokumentów i obserwacji pewnych działań.

Po zakończeniu procesu oceny ryzyka biegły rewident powinien dokonać przygotowania planu uwzględniającego zidentyfikowane czynniki ryzyka istotnego zniekształcenia i określić zestaw procedur i testów, w ramach których zostaną zidentyfikowane ryzyka. Obejmują one zazwyczaj:

- testy zgodności, gdzie sprawdza się, czy procedury kontroli wewnętrznej są przestrzegane i funkcjonują w praktyce,
- testy analityczne, dzięki którym można zidentyfikować nietypowe wielkości, np. koszty rosnące w sposób nieproporcjonalny do skali wzrostu biznesu,
- testy wiarygodności – obejmujące swym zakresem przegląd zapisów na kontach pod kątem weryfikacji nietypowych pozycji itp.,
- wprowadzenie elementu zaskoczenia i nieprzewidywalności,
- uzyskanie oświadczeń od kierownictwa jednostki w sprawie potencjalnych przypadków oszustwa [Serbiński 2015].

Biegły rewident w odpowiedzi na oszacowane ryzyko istotnego zniekształcenia powinien dokonać weryfikacji na poziomie całego sprawozdania finansowego, jak i na poziomie stwierdzeń zawierających także transakcje i grupy sald przychodów i kosztów, aby zebrać dowody badania pozwalające na obniżenie ryzyka do możliwego do zaakceptowania poziomu. Oszacowane ryzyko na poziomie całego sprawozdania wymaga podejścia systemowego w przeprowadzanym badaniu sprawozdania finansowego. W przypadku oszacowania ryzyka na poziomie stwierdzeń

związanych z poszczególnymi grupami i transakcjami powiązanych z przychodami i kosztami reakcją jest przeprowadzenie dalszych procedur badania, takich jak testy szczegółowych transakcji wpływających na przychody i koszty, badania zgodności, testy kontroli i analityczne procedury badania wiarygodności³. Ponieważ oszacowanie tego ryzyka będzie różne w zależności od rodzaju transakcji lub grup związanych m.in. z przychodami i kosztami, najbardziej odpowiednie podejście do poszczególnych obszarów będzie się różnić. Dlatego też do badania np. kompletności przychodów ze sprzedaży mogą być stosowane odpowiednie testy kontroli. W przypadku badania kosztów bardziej odpowiednie będą procedury oparte na badaniach wiarygodności. Kluczową kwestią w tym zakresie jest podejście, które opiera się na opracowaniu odpowiednich procedur badania, właściwych dla zidentyfikowanego ryzyka [*Przewodnik stosowania...*, t. 2 – *Wskazówki praktyczne* 2015].

Dlatego też biegły rewident, określając zakres procedur badania, kieruje się zawodowym osądem, dokonany po ocenie istotności oszacowanego ryzyka istotnego zniekształcenia i stopnia pewności, który chce uzyskać [Podgórski (red.) 2011]. Błędy i oszustwa w sprawozdaniu finansowym, a więc także w obszarze przychodów i kosztów, wynikają z czynników ryzyka, które pochodzą z obszarów zrozumienia jednostki. Do tych obszarów można zaliczyć:

- cele i strategię jednostki gospodarczej,
- zewnętrzne czynniki w branży,
- charakter jednostki,
- wskaźniki wyników finansowych,
- zasady (polityka) rachunkowości,
- kontrola wewnętrzna.

Jak wynika z wymienionych obszarów, źródła ryzyka istotnego zniekształcenia nie odnoszą się zazwyczaj do konkretnego obszaru sprawozdania finansowego, ponieważ wpływ pewnych zdarzeń gospodarczych może rzutować na różne jego części. Na przykład pogorszenie sytuacji gospodarczej może wywierać wpływ na pojawienie się zniekształceń w wielu obszarach sprawozdania finansowego, takich jak zapasy, należności, ale także przychody lub koszty itp. Dlatego też należy zidentyfikować źródło ryzyka istotnego zniekształcenia, a następnie określić, w którym miejscu sprawozdania finansowego mogą pojawić się zniekształcenia z danego zdarzenia gospodarczego [*Przewodnik stosowania...*, t. 2 – *Wskazówki praktyczne* 2015]. Do grup podwyższonego ryzyka pozwalającego na manipulowanie wartością kosztów można zaliczyć:

- aktywowanie niewłaściwych kosztów,
- wadliwą prezentację kosztów prac rozwojowych,
- tworzenie „fikcyjnych” (tzw. cichych) rezerw,

³ W związku z ograniczeniem wielkości artykułu procedury te są tylko wymienione, a nie szerzej omówione. Osoby zainteresowane odsyłam do np. KSRF 330 *Postępowanie biegłego rewidenta w odpowiedzi na ocenę ryzyka* albo do *Przewodnika stosowania Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej w badaniu małych i średnich jednostek*, t. 1 – *Podstawowe pojęcia*.

- manipulowanie nakładami na ulepszenia i odpisami amortyzacyjnymi,
- nieuwzględnienie normalnego poziomu działalności w wycenie zapasów,
- odpisy aktualizujące aktywa związane z należnościami lub zapasami.

W przypadku przychodów do obszarów podwyższonego ryzyka na manipulację w tym zakresie wskazują

- sprzedaże z klauzulą odkupu,
- fikcyjna sprzedaż,
- ceny transferowe,
- rozwiązywanie nieuzasadnionych rezerw,
- szacunek przychodu w kontraktach długoterminowych [Kutera, Hołda, Surdykowska (red.) 2006].

Obszarami podwyższonego ryzyka mogą być jeszcze transakcje związane z leasingiem, manipulowanie terminami płatności czy też ujawnienie realnych zagrożeń kontynuacji działalności, które również mają wpływ – nie bezpośrednio wprawdzie – na wynik finansowy.

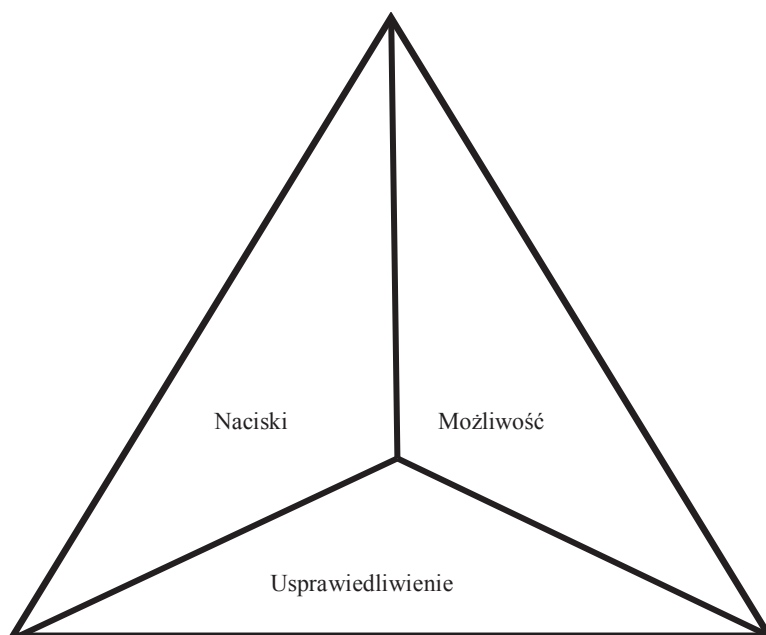
3. Ryzyko oszustw

Pojęcie „oszustwo” oznacza działania podejmowane umyślnie, w celu uzyskania korzyści, które powodują straty dla osób trzecich [Hulicka 2008]. Mogą być w nie zamieszani pracownicy wszystkich szczebli w danej jednostce gospodarczej, czyli kierownictwo albo pracownicy. Może występować zmowa między poszczególnymi osobami w ramach danej jednostki lub z udziałem strony trzeciej spoza jednostki. Do najczęściej występującej manipulacji zalicza się matactwo sprawozdaniem finansowym w postaci ujawniania wyższego lub niższego od rzeczywistego poziomu zysku. Właściciele wraz z kierownictwem i pracownicy mogą z tego oszustwa odnieść korzyści osobiste – w przypadku pierwszej grupy mogą się pojawić oszczędności podatkowe, sprzedaż jednostki gospodarczej po zawyżonej cenie lub wypłacenie premii. W odniesieniu do pracowników uzasadnieniem może być uzyskanie premii zależnej od wyników, ukrycie strat lub ukrycie kradzieży aktywów [*Przewodnik stosowania...*, t. 2 – *Wskazówki praktyczne* 2015].

Mimo że oszustwo może występować na każdym poziomie w organizacji, najczęściej jest ono poważniejsze, jeżeli jest w nie zamieszane wyższe kierownictwo. Dlatego tak ważne jest zaangażowanie osób sprawujących nadzór nad jednostką oraz wyższego kierownictwa jednostki gospodarczej we właściwe postępowanie i przywiązanie do etycznego postępowania w codziennym działaniu, aby wykluczyć lub zminimalizować ryzyko oszustw wpływające na przychody i koszty w sprawozdaniu finansowym.

Biegły rewident, przeprowadzając procedury oszacowania ryzyka, powinien wziąć pod uwagę trzy okoliczności, które często mogą dostarczyć wskazówek, czy zaistniało oszustwo. Nazywane są „trójkątem oszustw” (rys. 1). Są to:

- naciski – wywoływane często przez pilne osobiste potrzeby, które nie są podzielane przez innych,
- możliwości – przy słabej etyce i braku odpowiednich procedur kontroli wewnętrznej może wytworzyć się przekonanie, że oszustwo pozostanie niewykryte,
- usprawiedliwienie – czyli tłumaczenie samemu sobie, że oszustwo tak naprawdę nie zostało popełnione („to nic wielkie”, „nic się nie stało”, „biorę tylko to, co powinienem i tak dostać”).

Rys. 1. Trójkąt oszustw

Źródło: opracowanie własne.

Do grupy nacisków mogących mieć wpływ na zwiększone ryzyko istotnego zniekształcenia, które wpływa na obszar przychodów i kosztów można zaliczyć np. zagrożenie stabilności i rentowności jednostki gospodarczej przez warunki ekonomiczne lub branżowe jednostki, nadmierne naciski kładzione na kierownictwo, aby spełniało wymogi osób trzecich związanych z dochodem, a także osobistą sytuację finansową kierownictwa jednostki gospodarczej uzależnioną od udziałów w jednostce albo od wynagrodzeń. W przypadku możliwości ryzyko oszustw wpływające na przychody i koszty pojawia się w obszarze aktywów podatnych na zawłaszczenie, jak zapasy o znacznej wartości albo niewielkich rozmiarów, łatwo wymienne aktywa typu diamenty czy podzespoły komputerowe. Manipulacja możliwościami może się pojawić także przy kontroli wewnętrznej, gdzie może istnieć nieodpowiedni nadzór ze strony osób zarządzających i sprawujących kontrolę nad

jednostką gospodarczą, nad procesami identyfikacji i reakcji na ryzyko oszustw, np. w przypadku braku nadzoru nad wydatkami kierownictwa czy też nad osobami odpowiedzialnymi za majątek jednostki. Z kolei w przypadku usprawiedliwień źródłem ryzyka oszustw jest np. zmniejszanie wykazywanych zysków ze względu na wysokość podatku, zawyżanie zgłaszanych dochodów w celu uniknięcia złamania warunków porozumienia z bankiem, zwiększenia ceny sprzedaży czy też osiągnięcia celów wyznaczonych przez stronę trzecią [*Przewodnik stosowania...*, t. 2 – *Wskazówki praktyczne* 2015].

Oszustwa pojawiające się w jednostce gospodarczej zawsze są zamierzone i często trudno j biegłemu rewidentowi zidentyfikować wszystkie czynniki ryzyka występujące w poszczególnych obszarach przychodów i kosztów. Wykrycie ich jest możliwie tylko dzięki poszukiwaniu odchyleń od normy, dziwnych elementów czy nietypowych transakcji, które mogą obejmować nawet niewielkie kwoty pieniężne.

4. Reakcja biegłego rewidenta na oszustwa

Biegły rewident w odpowiedzi na ryzyko istotnego zniekształcenia, a zarazem na ryzyko oszustwa powinien zachować zawodowy sceptycyzm i osąd. Jest on zobowiązany do stosowania ich podczas całego badania sprawozdania finansowego, nie tylko poszczególnych części, takich jak przychody i koszty. Zawodowy sceptycyzm wymaga od niego uznania, że kierownictwo zawsze może dopuścić się oszustwa, że w każdej sytuacji powinien być dociekliwy, a zarazem zachować czujność i ostrożność, aby nie przeoczyć nietypowych okoliczności czy zadowalać się mało przekonującymi dowodami badania obszaru przychodów i kosztów. Związane jest to z tym, iż oszustwo może polegać na podjęciu wyrafinowanych i zaplanowanych z niezmierną starannością działań, które mają pomóc kierownictwu w ukryciu oszustwa przed biegłym rewidentem.

Występowanie czynników ryzyka oszustwa nie jest jednoznaczne z tym, że jednostka gospodarcza te oszustwa popełnia, ale ma to wpływ na szacunek ryzyka istotnych nieprawidłowości w sprawozdaniu finansowym. Dlatego też biegły rewident powinien dokonać szczegółowego rozpoznania tego ryzyka i jego oszacowania na poziomie zarówno samego sprawozdania finansowego, jak i poszczególnych jego grup transakcji czy też sald, w tym również grup przychodów i kosztów. W odpowiedzi na ustalone ryzyko powinien w taki sposób ustalić i przeprowadzić procedury badania, aby były one dostosowane do oszacowanego ryzyka. Ponieważ badanie sprawozdania finansowego jest procesem narastającym, to po przeprowadzeniu procedur badania biegły rewident może uzyskać dowody badania znacznie różniące się od tych założonych we wcześniejszej fazie badania, na których oparł swoje oszacowanie istotnej nieprawidłowości spowodowanej oszustwem. W takim przypadku powinien poinformować kierownictwo jednostki o zaistniałym oszustwie [Pfaff 2008]. W razie braku reakcji lub też gdy według niego skutki nadużyć istotnie wpływają na sprawozdanie finansowe i poszczególne jego obszary, w tym

przychody i koszty, powinien odpowiednio do wagi nieprawidłowości wyrazić opinię z zastrzeżeniem lub negatywną bądź też odmówić wydania tej opinii. Tajemnica zawodowa obowiązująca biegłego rewidenta może sprawić, że nie będzie możliwe zawiadomienie osób trzecich o oszustwach popełnionych w jednostce gospodarczej. W niektórych tylko przypadkach biegły rewident może zostać zwolniony z zachowania tajemnicy. Aby wymogom formalnym stało się zadość, procedury w zakresie rozpoznania i wykrycia nieprawidłowości na poziomie całego sprawozdania finansowego, jak i poszczególnych jego obszarów, w tym przychodów i kosztów, powinny zostać odpowiednio udokumentowane.

Aby nie przeoczyć istotnego czynnika ryzyka, biegły rewident powinien z identyfikacji ryzyka uczynić integralną część procesu zrozumienia danej jednostki gospodarczej [Stępień (red.) 2012]. Im więcej wiadomo na temat jednostki, tym lepsza jest identyfikacja czynników ryzyka.

5. Zakończenie

Biegły rewident, przystępując do badania sprawozdania finansowego, powinien dokonać oszacowania i oceny ryzyka wystąpienia w sprawozdaniu finansowym i jego poszczególnych obszarach, w tym także przychodów i kosztów, istotnych nieprawidłowości spowodowanych oszustwami. Rosnąca misterność i precyzja sprawców oszustw sprawia, że stają się one coraz trudniejsze do wykrycia w trakcie czynności rewizji finansowej, pojawia się więc konieczność wprowadzenia nieprzewidywalności i elementu zaskoczenia do procesu badania sprawozdań finansowych [Serbiński 2015]. Dlatego też biegły rewident powinien kłaść szczególny nacisk na rozpoznanie i przetestowanie procesów kontroli wewnętrznej, ponieważ nawet najmniejsze złamanie tych procedur biegły rewident powinien przekazać kierownictwu jednostki gospodarczej lub organowi nadzoru, aby jak najwcześniej zniechęcić do prowadzenia podobnych działań w przyszłości. Zastosowane przez biegłego rewidenta procedury badania poszczególnych obszarów sprawozdania finansowego, w tym obszaru przychodów i kosztów, mogą się przyczynić do zmniejszenia ryzyka istotnego zniekształcenia na poziomie całego sprawozdania, jak i jego poszczególnych obszarów. Dzięki temu badanie sprawozdań finansowych może się przyczynić do podniesienia bezpieczeństwa działalności jednostek gospodarczych na rynkach kapitałowych, może także stanowić, wraz z raportem, istotną wartość dodaną dla odbiorców opinii.

Literatura

Hulicka M., 2008, *Oszukańcza sprawozdawczość finansowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

- Krajowy Standard Rewizji Finansowej nr 315, *Identyfikacja i ocena ryzyk istotnego zniekształcenia dzięki zrozumieniu jednostki i jej otoczenia*, Załącznik nr 1.10 do uchwały nr 2783/52/2015 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 10 lutego 2015 r.
- Krajowy Standard Rewizji Finansowej nr 330, *Postępowanie biegłego rewidenta w odpowiedzi na ocenę ryzyka*, Załącznik nr 1.12 do uchwały Nr 2783/52/2015 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 10 lutego 2015 r.
- Kutera M., Hołda A., Surdykowska S.T., 2006, *Oszustwa księgowe. Teoria i praktyka*, Difin, Warszawa.
- Kutera M., Surdykowska S.T. (red.), 2009, *Kryzysy gospodarcze a wiarygodność sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa.
- Pfaff J., 2008, *Wpływ rewizji finansowej na wiarygodność sprawozdania finansowego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice.
- Podgórski E. (red.), 2011, *Wyzwania współczesnej rachunkowości i audytu. Zarządzajmy ryzykiem*, Sopotka Szkoła Wyższa, Sopot.
- Przewodnik stosowania Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej w badaniu małych i średnich jednostek*, t. 1 – Podstawowe pojęcia, t. 2 – Wskazówki praktyczne, 2015, KIBR.
- Serbiński P., 2015, *Wykrywanie oszustw, defraudacji oraz nadużyć w praktyce badania sprawozdań finansowych w świetle MSRF 240*, XV Doroczna Konferencja Audytu Krajowej Izby Biegłych Rewidentów „Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej – teoria, regulacje, praktyka”, Materiały pokonferencyjne, Jachranka, 22-24 października 2014 r., Warszawa.
- Stępień M. (red.), 2012, *Rewizja sprawozdań finansowych*, SKwP ICZK, Warszawa.